

УДК 069:908(477.51)+821.161.1

DOI 10.31654/2520-6966-2018-10i-92-361-367

С. В. Рой

науковий співробітник відділу фондів Ніжинського краєзнавчого музею ім. І. Г. Спаського

Зібрання творів Миколи Гоголя (перевидання кінця XIX ст.) у фондах Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського

У даній статті представлені результати вивчення атрибутування зібрань творів Миколи Гоголя у фондах НКМ імені Івана Спаського, що були видані в кінці XIX ст., які є окрасою фондového зібрання музею. До того ж з'ясовано основні особливості видань творів М. В. Гоголя, що побачили світ після його смерті. Слід відзначити, що останнім часом науковці роблять намагання здійснити та зробити бібліографічний опис усіх видань цього відомого письменника, починаючи ще з 1831 р., тому дане дослідження є спробою долучитися до даного наукового пошуку.

Ключові слова: Микола Гоголь, Ніжинський краєзнавчий музей імені Івана Спаського, Адольф Маркс, зібрання творів, атрибуція, перевидання, редакція, видавництво, видання, фондові колекції.

Творчість і літературне надбання відомого письменника Миколи Гоголя є актуальними у вивченні і висвітленні як у літературних, так і в історичних колах. До постаті великого і всесвітньовідомого письменника Миколи Васильовича Гоголя теж давно прикута увага вчених: філологів та істориків, адже його життєвий та творчий шлях завжди був відображенням цілої епохи. Кожен твір Миколи Гоголя є перлиною та яскравим надбанням світової літератури, тому неодноразово була спроба вивчення зібрань його творів. До того ж твори Миколи Гоголя є важливим джерелом з української етнографії, зокрема, під час вивчення життя і побуту українців у першій половині XIX століття. Поряд з висвітленням теми Петербургу, який був однією з ключових тем у творчості великого письменника, чільне місце в ньому було відведено українській дійсності, традиціям, звичаям, фольклору, історії.

У фондах Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського зберігаються збірки творів Миколи Гоголя, які об'єднує характерна особливість – час видання, а саме кінець XIX ст., вже після смерті

письменника. Майже всі перевидання зібрань творів М. В. Гоголя, починаючи з 1893 р., виходили в Петербурзькій друкарні Адольфа Федоровича Маркса.

Слід зауважити, що їх поява на світ має свою передісторію. 8 березня 1893 р. Адольф Федорович Маркс викупив у Володимира Васильовича Думнова за величезну, можна сказати, небачену на той час суму 150 тис. рублів, право на монопольне володіння авторськими правами на твори Миколи Гоголя. Володимир Думанов був відомим російським книговидавцем та книгопродавцем, починаючи з 1885 р., був керівником фірми "Спадкоємці братів Салаєвих" в м. Москва. За його управління фірма була широко відома видавництвом шкільних і гімназійних підручників та навчальних посібників. Випускалась і художня література, зокрема твори Миколи Гоголя [1, с. 110].

Паралельно з 1884 р. у вигляді додатків до журналу "Ніва", видавцем якого був теж Адольф Маркс, видавалися збірки творів відомих поетів та письменників. Починаючи з 1893 р., право друкувати твори Миколи Гоголя після викупу авторських прав перейшло до Адольфа Федоровича Маркса, який був власником однієї з найбільших типографій у Росії, яка знаходилась у Петербурзі [1, с. 112].

Слід відзначити, що перевидання творів М. В. Гоголя було розпочате з ініціативи та під керівництвом М. С. Тихонравова, вони є найвідомішими з тих, що вийшли в дореволюційній Росії. Микола Савич Тихонравов (1832–1893) – відомий літературознавець, був професором історії російської літератури в Московському університеті й академіком Петербурзької академії наук. Загалом, за його редакцією вийшли перші п'ять томів 10-го видання повного зібрання творів М. Гоголя з перевіченим за першоджерелами текстом і докладними коментарями, що містять історію всієї літературної діяльності Гоголя. Видання цінні тим, що вони стали першим і найбільш серйозним результатом великої роботи з рукописами письменника, проведеної Миколою Тихонравовим у процесі підготовки і редагування зібрання творів. У кожному томі подано великі коментарі з викладом історії того чи іншого твору, опубліковані їх послідовні редакції, зроблено безліч уточнень за матеріалами архіву М. Гоголя, в тому числі його кореспонденції. Дані видання стали повним науково-критичним зібранням творів М. В. Гоголя. Можна сказати, що Микола Савич Тихонравов таким чином на певний час встановив еталон текстологічної роботи з творами Миколи Гоголя [2].

Найпершою з перевиданих творів, у друкарні А. Ф. Маркса, у Петербурзі 1893 р., вийшла книга "М. В. Гоголь. Твори", за редакцією Миколи Тихонравова, том 1, видання 11, обсягом 488 сторінок [3]. Протягом року вийшло ще чотири томи творів Миколи Гоголя. У фондах музею представлені тільки перший та другий томи. Книги в палітурці синього кольору. Видання містить написи, портрети Миколи Гоголя, візерунки тиснені золотом. Книга надійшла у фондосховище з бібліотеки Ніжинського краєзнавчого музею.

Однією з особливостей даних видань є змістовна частина, яка відображає окремі етапи у творчості цього видатного письменника, тому структурно-тематичне наповнення кожного із томів творів різне. Зібрання творів Миколи Гоголя містять також доповнення, редакторські примітки. Перший том видання (1893 р.) складається з трьох частин та 27 розділів і має таку структуру: 1) М. С. Тихонравов. Передмова. Частина перша: Юнацькі досліди. Негода (вірш); 2) Ганц Кюхельгартен (ідилія в картинках) (поема); 3) Микола Гоголь. Італія (вірш). Класні твори; 4) Дві глави з малоросійської повісті "Страшний кабан"; 5) Жінка (стаття); 6) Борис Годунов. Поема Пушкіна (стаття); 7) Кілька розділів з незакінченою повістю; 8) Уривки з початих повістей; 9) Уривок з втраченої драми; 10) 1834 г. (стаття); 11) Про видання історії малоросійських козаків.

Частина друга: 12) Арабески. Різні твори: Життя (стаття); 13) Шльоцер, Міллер і Гердер (стаття); 14) Невський проспект (повість); 15) Про малоросійські пісні (стаття); 16) Думки про географію (стаття); 17) Останній день Помпеї (стаття); 18) Бранець (розповідь), про рух народів у кінці V століття (стаття); 19) Записки божевільного (повість).

Частина третя: 20) Твори (1834 січень 1842 г.), що не ввійшли в перше видання творів М. Гоголя. "Альфред" (початок трагедії з англійської історії); 21) Про рух журнальної літератури в 1834 і 1835 рік (стаття); 22) Петербурзькі записки 1836 роки (стаття); 23) Микола Гоголь. Рецензії, поміщені в "Современнике" А. С. Пушкіна; 24) Ночі на віллі; 25) Нариси, виписки, уривки; 26) Початок рецензії, надрукованої в "Москвитянин"; 27) Введення в давню історію (уривок). Видання містить два портрети Миколи Гоголя, що вигравірувані на сталі Ф. А. Брокгаузом в Лейпцігу, два автографи, та три малюнки.

Цього ж року у друкарні Адольфа Маркса у Петербурзі вийшла друком наступна збірка творів Миколи Гоголя за редакцією Миколи Тихонравова (видання 11-те) обсягом 592 сторінок [4]. Книга в палітурці синього кольору. Написи, портрети М. В. Гоголя, візерунки

тиснені золотом. Книга надійшла з бібліотеки Ніжинського краєзнавчого музею.

Дане видання містить твори, що не увійшли до попереднього зібрання, до них відносяться такі цикли повістей: Вечори на хуторі біля Диканьки: Частина перша: 1) Передмова; 2) Сорочинська ярмарка; 3) Вечір напередодні Івана Купала; 5) Пропаща грамота. Частина друга: 6) Передмова; 7) Страшна помста; 8) Іван Федорович Шпонька і його тітонька; 9) Зачароване місто.

Миргород. Частина перша: 10) Старосвітські поміщики; 11) Тарас Бульба; 12) Доповнення "Тарас Бульба" надруковане в "Миргороді" 1835 р.; Частина друга: 13) Вій; 14) Повість проте як посварилися Іван Іванович та Іван Нікіфоровичем; "Малоросійські слова, що зустрічаються в другому томі". Примітки редактора.

Наступним у 1896 р. вийшло зібрання під тією ж назвою "М. В. Гоголь. Твори", видання 13, під редакцією Миколи Тихонравова, т. 1-ий, в друкарні Адольфа Маркса в Петербурзі, обсягом 522 сторінки [5]. В повному зібранні творів М. В. Гоголя нараховується п'ять томів, які вийшли в цьому ж році. У фондах музею представлений тільки том 1, даного видання, цю книгу до фондів НКМ ім. І. Спаського передала Логовей Надія Володимирівна. Книга в паперовій палітурці, з корінцем, виготовленим з червоної тканини. Даний том включав у себе розділи: Вечори на Хуторі поблизу Диканьки та Миргород. Книга надійшла з бібліотеки Ніжинського краєзнавчого музею.

Том 2-ий цього продовженого видання, вийшов через два роки 1898 р., воно було теж п'ятитомним. Традиційно зібрання творів Миколи Гоголя редагував Микола Тихонравов (видання чотирнадцяте), як і попередні також було надруковано у друкарні Адольфа Маркса в Петербурзі (1898 р., обсяг 522 стор.) [6]. Книга в паперовій обкладинці з корінцем з червоної тканини.

Це зібрання продовжило собою цикл таких літературних пошуків Миколи Васильовича Гоголя: Частина перша. Вечори на хуторі біля Диканьки: Частина перша (твір). 1) Передмова; 2) Сорочинський ярмарок (повість); 3) Вечір напередодні Івана Купала (повість); 4) Травнева ніч, або Утоплена (повість); 5) Пропала грамота (повість). Частина друга (твір); 6) Передмова. Ніч перед Різдвом (повість); 7) Страшна помста (повість); 8) Іван Федорович Шпонька і його тітонька (повість); 9) Зачароване місце (повість).

Частина друга. Миргород: 10) Старосвітські поміщики (повість); 11) Тарас Бульба (повість); 12) Додаток. "Тарас Бульба" редакція, надрукований в "Миргороді" (1835 г.); 13) Вій (повість); 14) Повість

про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем (повідь); 15) Малоросійські слова, що зустрічаються в другому томі; 16) Примітки редактора. Книга в твердій палітурці із золотим тисненням. До фондowego зібрання книга надійшла з бібліотеки Ніжинського краєзнавчого музею.

Одним з останніх видань творів Миколи Гоголя, що знаходяться у фондах Ніжинського краєзнавчого музею імені Івана Спаського, був том 9-й, який вийшов у 1900 р., у Петербурзі (редакція Миколи Тихонравова) [7]. Дане видання було надруковано, як і всі інші, у друкарні Адольфа Маркса, крім того, воно містило додаток до журналу "Нива" за 1900 р. обсягом 130 сторінок. Книга в картонній палітурці, обклеєній тканиною і папером білого кольору з надрукованими випускними даними, тканина темно-сіра.

Дане видання стало продовженням таких творчих літературних розвідок письменника: Юнацькі досліди; Без цензури "Се образ життя нечестивою"; негода; Альбомна замітка; Ганс Кюхельгартен (видання в картинах); Італія (вірш); Класні твори; Дві глави з малоросійської повісті "Страшний кабан"; "Жінка"; Борис Годунов. Поема Пушкіна; Кульгавий чорт; Про поезії Козлова; Кілька розділів з незакінченої повісті; Уривки з початих повістей; Уривки з втраченої драми; Женихи; 1834 р.; Про видання історії Малоросійської козаків; Дружне жартівливе парі.

Арабески: Передмова; Скульптура, живопис і музика; Середньовіччя; Глава з історичного роману; Про викладання загальної історії; Портрет (повідь); Погляд на стан Малоросії: Кілька слів про Пушкіна; Про архітектуру нинішнього часу. Аль-Мамун (історична характеристика); Примітки редактора.

Отже, у фондосховищах Ніжинського краєзнавчого музею ім. І. Спаського є п'ять зібрань творів Миколи Гоголя, два 1893 р. (1 і 2 томи), 1896 (том 1), 1898 (том 2), 1900 р. (том 9). Кожне з цих видань має спільні особливості: біографічні відомості та портрети письменника, редактора, що незмінно редагував усі видання – Микола Тихонравов, друкарня Адольфа Маркса, в якій вони всі без винятку були випущені. Ще однією спільною особливістю всіх вищевказаних зібрань є книжкове оформлення: синя палітурка з золотим тисненням, вигравірувані портрети Миколи Гоголя та його автографи. Час і місце кожного видання також є спільними – Петербург, кінець XIX ст.

До того ж слід зауважити і про відмінні риси кожного зібрання: різна змістовна частина задля висвітлення кожного з періодів творчості Миколи Гоголя, а також продовження та уточнення кожного

з циклів літературного пошуку видатного письменника. Крім того, кожне з вищевказаних видань має свою історію, свій шлях включення до фондової колекції Ніжинського краєзнавчого музею Івана Спаського.